SPRÅKEXPERTER I GAMLAKARLEBY I BÖRJAN AV 1700-TALET: EN STUDIE AV STADSSKRIVAREN JOHAN WESTRING

Jonna Siljander
Magisteravhandling
Svenska språket
Institutionen för språk- och kommunikationsstudier
Jyväskylä universitet
Våren 2022

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Tekijä Jonna Siljander	
Työn nimi Språkexperter i Gamlakarleby i början av 1700-talet: en analys av stadsskrivaren Johan Westring	
Oppiaine Ruotsin kieli	Työn laji Maisterintutkielma
Aika Kevät 2022	Sivumäärä 38

Tiivistelmä

Tämän maisterintutkielman tarkoituksena oli analysoida kokkolalaisen kaupunginkirjuri Johan Westringin kieliasiantuntijuutta. Westring toimi virassa vuodesta 1697 noin vuoteen 1706. Monitieteellinen tutkielma sisältää kielitieteellisen analyysin lisäksi henkilö-, kaupunki-, ja hallintohistoriallisen taustaselvityksen. Tutkielma on osa Jyväskylän yliopiston Kaski-tutkimushanketta.

Aineisto koostuu Kokkolan kaupungin raastuvanoikeuden renovoidusta tuomiokirjasta vuodelta 1702. Aineiston analyysissä keskityttiin siihen, miten Westring on kirjannut tuomiokirjaan suullisia todistajanlausuntoja. Analyysi suoritettiin nykypäivän kielitieteen käsitteiden keinoin. Tärkeimmät käsitteet tässä tutkielmassa ovat *kieliasiantuntijuus*, *kielelliset resurssit* sekä *kielellinen repertoaari*, joita käytetään varsinkin sosiolingvistisessä tutkimuksessa. Tutkielman tarkoituksena oli saada selville, mitä Westringin kirjaamat todistajanlausunnot näistä yksilön kielen näkökulmista.

Analyysissä ilmeni sekä kielellisiä piirteitä, jotka ovat tyypillisiä aineistotyypille, että kielellisiä piirteitä, jotka ovat luonteenomaisia Westringille kirjoittajana. Nämä kielelliset piirteet muodostavat Westringin kielirepertoaarin ammatillisesta näkökulmasta.

Asiasanat språkhistoria, renoverad dombok, språkexpertis, språkliga resurser, språklig repertoar, anföring

Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto

Muita tietoja

BILDER

BILD 1 Stadsskrivaren Johan Westrings, borgmästarens och rådmännens underskrifter, samt Gamlakarlebys stadssigill i 1702 års dombok. 5
BILD 2 Citat på finska i Gamlakarleby stads dombok 13.10.1702 29

TABELLER

TABELL 1 Antalet sammanträden per månad i Gamlakarleby rådstugurätt 1702..... 4

INNEHÅLL

1 INLEDNING ... 1
1.1 Syfte ... 2
1.2 Material ... 3
1.3 Metod ... 6
1.4 Tidigare studier ... 7
1.5 Projektet *Kaski* ... 8

2 HISTORISK BAKGRUND OCH KONTEXT ... 10
2.1 Gamlakarleby stad ... 10
2.1.1 Rådstugurätten i Gamlakarleby ... 11
2.1.2 Stadsskrivare i Gamlakarleby ... 11
2.2 Stadsskrivaren Johan Westring ... 12
2.2.1 Åren som stadsskrivare ... 12
2.2.2 Senare karriär ... 12
2.3 Stadsskrivarens kompetenskrav och uppgifter ... 13

3 TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER ... 15
3.1 Om expertis i allmänhet ... 15
3.2 Språkexpertis ... 16
3.3 Språkliga resurser ... 17

4 ANALYS ... 20
4.1 Anförda meningar i domboksprotokoll ... 20
4.2 Westrings språkliga repertoar ... 22
4.2.1 Register ... 22
4.2.2 Stil ... 24
4.2.3 Språkliga varieteter ... 27
4.2.4 Språkkunskaper i finska ... 28

5 DISKUSSION ... 31

LITTERATUR ... 34

1 INLEDNING

Under Gustav II Adolfs regeringstid (1611–1632) blev Sverige en europeisk stormakt (Andersson & Amurén 2003:87). Långvariga krig var vanliga och de skulle också finansieras på något sätt. Början av 1600-talet innebar således stora administrativa och ekonomiska förändringar i det svenska riket som också Finland var en del av. Enligt Lars M. Andersson och Lena Amurén (2003:87) var syftet med dessa politiska reformer först och främst att kontrollera rikets ekonomi.

Vikten av skrivförmåga blev också större under 1600-talet (Thylin-Klaus 2019:127). Sverige bestod av län som styrdes av landshövdingar, och hovrätterna grundades som den högsta rättsinstansen för att övervaka administrationen på den lokala nivån, till exempel i städerna (Andersson & Amurén 2003:87). *Domböckerna*, eller protokollen för olika rättegångsnivåer, blev allt vanligare och därmed mer detaljerade i rättegångar under 1600-talet (Einonen & Impola 2021:147–148).

Man har konstaterat att stadsskrivarna spelade en nyckelroll när det gäller det språkliga perspektivet på lokala rättegångar och lokal förvaltning (se Åkerblom 1927:392, Halila 1942:143, Thylin-Klaus 2019:127). Stadsskrivaren (ibland även *syndikus* eller *notarius*) var den som avfattade domboksprotokoll och tog hand om andra skriftliga uppgifter i staden (Thylin-Klaus 2019:132). Skrivförmågan var inte särskilt allmän under 1600-talet, och de flesta människor som arbetade i administrativa yrken (t.ex. borgmästare eller rådmän) kunde inte skriva (Halila 1942:143). Därför kunde man till och med beskriva stadsskrivare som sin tids *språkexperter* eftersom de hade exceptionell språklig kompetens. En *språkexpert* kan ur dagens synvinkel kan beskrivas som en person som har grundliga kunskaper i ett eller flera språk som andra vanligtvis inte har – han eller hon arbetar med språk på något sätt (se t.ex. Pesonen 2003:25, Johansson & Dervin 2009:97).

Domböckerna är en givande källa som används av historiker, men också av lingvister och filologer. De beskriver enstaka rättsmål, men de kan också ge värdefull information om olika slags fenomen som gäller tidens liv, världsbild och språk (se t.ex. Einonen & Impola 2021:148). Även om domböckerna är en populär källa bland historiker finns det fortfarande lite forskning som fokuserar på de personer som har skrivit de ursprungliga dokumenten, nämligen stadsskrivare. K. V. Åkerblom

(1927:392), som har redogjort för stadsskrivare i Vasa, konstaterar: ”De har alltså genom sin utbildning och sin verksamhet varit kulturbärare, som gjort sig förtjänta ihågkommas åtminståne av den stad, som de tjänat.”

I denna avhandling granskas stadsskrivaryrket i ett språkexpertperspektiv. Min tvärvetenskapliga magisteravhandling behandlar Johan Westring (ca 1671–1735), stadsskrivare i Gamlakarleby (i dag Karleby). Perspektivet är både språkvetenskapligt och historiskt. Avhandlingen är ett led i forskningsprojektet *Språkexpert från det förgångna: stadsskrivarnas yrkeskår, aktörskap och språkbruk i det svenska riket under tidigmodern tid (1614–1714) (Kaski)* vid Jyväskylä universitet som bland annat syftar till att skapa en databas som innehåller information om stadsskrivarnas arbete och bakgrund (Jyväskylä universitet 2020).

Jag har studerat historia vid Jyväskylä universitet och det är därför jag ville att detta intresseområde skulle vara en del av min magisteravhandling. Detta blev möjligt genom *Kaski*-projektet där historiker och språkforskare förenar sina krafter, bland annat för att undersöka stadsskrivare som tidens språkliga experter. Som blivande språkexpert är jag intresserad av att granska denna historiska dimension av begreppet språkexpertis.

I följande avsnitt redogör jag för syftet med min avhandling. Avsnitt 1.2 innehåller en filologisk materialbeskrivning, medan i avsnitt 1.3 kommer jag att redogöra för metoden som är *filologisk närläsning*. Sedan kastar jag ljus över tidigare studier som har att göra med domböcker som forskningsmaterial, och beskriver också närmare det ovannämnda *Kaski*-projektet. Kapitel 2 innehåller central historisk bakgrundsinformation om stadsskrivaren Johan Westring och Gamlakarleby stad, och det väsentligaste om rådstugurättens och stadsskrivarnas verksamhet. Kapitel 3 innehåller den teoretiska ramen där jag definierar de viktigaste begreppen genom vilka analysen kommer att utförs. Kapitel 4 och 5 innehåller analysen samt diskussionen.

1.1 Syfte

Syftet med avhandlingen är att undersöka Johan Westrings skrivargärning och språkbruk med fokus på hans karriär som stadsskrivare. Westring arbetade som stadsskrivare i Gamlakarleby från 1697 till cirka 1706 (Mickwitz 1951a:53). Utöver sin karriär som stadsskrivare var Westring även borgmästare och riksdagsman på 1720-talet (Kotivuori 2005a).

Analysen omfattar att identifiera och lyfta fram drag som kännetecknar Westrings språkbruk, det vill säga ”viss persons sätt att använda sitt språk” (Svenska

Akademien 2022). Fokus ligger på de muntliga vittnesmålen som ingår i 1702 års domboksprotokoll, och hur Westring har återgett dessa. Med andra ord analyserar jag *anföring*, som enligt Hultman (2003:305) betyder att man återger ”vad någon annan har sagt eller skrivit”. Analysen kommer att utföras med hjälp av begreppen *språkexpertis* och *språkliga resurser* som definieras i kapitel 3. Inom forskning beskriver man en individs språkliga resurser som en helhet som kallas *språklig repertoar* som också kommer att definieras senare. Utöver det teoretiska är det viktigt att granska Westring som en aktör i sitt lokalsamfund, det vill säga i den historiska kontexten. Därför kommer avhandlingen bland annat att innehålla en lokal- och personhistorisk bakgrund som hjälper att klargöra kontexten.

1.2 Material

I detta avsnitt ska jag redogöra för materialet för min magisteravhandling. Utöver detta innehåller avsnittet en detaljerad källkritisk beskrivning av domböckernas natur och art. Därefter kommer jag att diskutera domböckernas källvärd och möjliga utmaningar när det gäller tvärvetenskaplig forskning.

Man använder begreppet *dombok* när det är fråga om protokoll från sammanträden i olika rättegångsnivåer (Einonen & Impola 2021:147). Också det synonyma begreppet *tänkebok* används, men oftast när det är fråga om äldre protokoll från medeltiden till 1500-talet (Impola m.fl. 2020:208). En *renoverad dombok* är en textversion som stadsskrivaren skrev på basis av det ursprungliga domboksprotokollet (dvs. *konceptdomboken*), som man formulerade under sammanträdet (Orrman 2019:78). Med andra ord är den renoverade domboken den utarbetade versionen som innehåller den mest centrala informationen (Einonen & Impola 2021:148). Man skickade dessa renoverade protokoll till hovrätten i Åbo som granskade protokollen från alla underrätter i den östra rikshalvan (Thylin-Klaus 2019:127). De renoverade domböckerna finns i dag tillgängliga i digital form på Riksarkivets webbplats Astia (Digitalarkivet 2022a). De fysiska renoverade domböckerna förvaras i sin tur i Riksarkivet i Helsingfors (Einonen & Impola 2021:148).

I denna avhandling behandlas en renoverad domboksårgång från rådstugurätten i Gamlakarleby stad. Materialet består av den renoverade domboken för året 1702. I domboken redogör Westring för varje sammanträde. Enligt lagen borde rådstugurätterna ha sammanträden åtminstone tre gånger i veckan (Einonen & Impola 2021: 147). I verkligheten varierade antalet sammanträden mycket, vilket syns också i Gamlakarleby stads dombok. Tabell 1 åskådliggör denna variation:

TABELL 1 Antalet sammanträden per månad i Gamlakarleby rådstugurätt 1702

Månad	**Antal sammanträden**
januari	5
februari	6
mars	5
april	5
maj	8
juni	4
juli	3
augusti	1
september	3
oktober	5
november	7
december	3
Totalt	**55**

1702 års dombok består av 286 blad, med protokoll över 55 sammanträden samt böteslängden och registret. Jag bestämde mig att granska 1702 års dombok på grund av att Westring redan hade arbetat som stadsskrivare i några år och antagligen är hans sätt att skriva någorlunda etablerat. Valet av 1702 års dombok är också i viss mån praktiskt. När man jämför handstilarna i domboken för 1697–1703 ser man att de flesta protokoll med största sannolikhet är skrivna av Westring, medan man kan observera en väsentlig förändring i handstilen i 1699 och 1703 års domböcker. Det finns med säkerhet minst två skrivarhänder i Gamlakarleby stads domböcker 1697–1703. Därtill saknas Westrings underskrift i 1699 års dombok (Digitalarkivet 2022b).

Ofta har stadsskrivare inte undertecknat sina texter vilket leder till att i några fall är det svårt att redogöra för skribenten (Impola m.fl. 2020:276). Att handstilen varierar och underskriften saknas väcker tanken av en möjlig medhjälpare som ibland har skrivit protokollen i stället för Westring. Eftersom protokollen för 1704–1706 saknas helt och hållet är det inte heller möjligt att analysera eller jämföra Westrings texter på sikt, till exempel från början och slutet av karriären. Vad gäller handstilen och texterna överhuvudtaget är det således viktigt att förvissa sig om att texterna faktiskt är skrivna av en viss skrivare och inte till exempel av någon medhjälpare. Detta har jag försäkrat genom att jämföra handstilarna i varje domboksårgång.

En stor fördel med domboksmaterialet är tillgängligheten. Vem som helst kan observera en stor samling domböcker; till exempel i fråga om Gamlakarleby kan man hitta material från 1681 till 1760-talet (Digitalarkivet 2022a). En annan fördel med

materialet som finns på Digitalarkivets webbplats är att det är inskannat från den ursprungliga domboken. Därför kan man till exempel ta hänsyn till handstilen och andra visuella egenskaper som finns i protokollen. Bild 1 visar hur stadsskrivaren har undertecknat 1702 års dombok tillsammans med borgmästaren Carl Forsman och rådet:

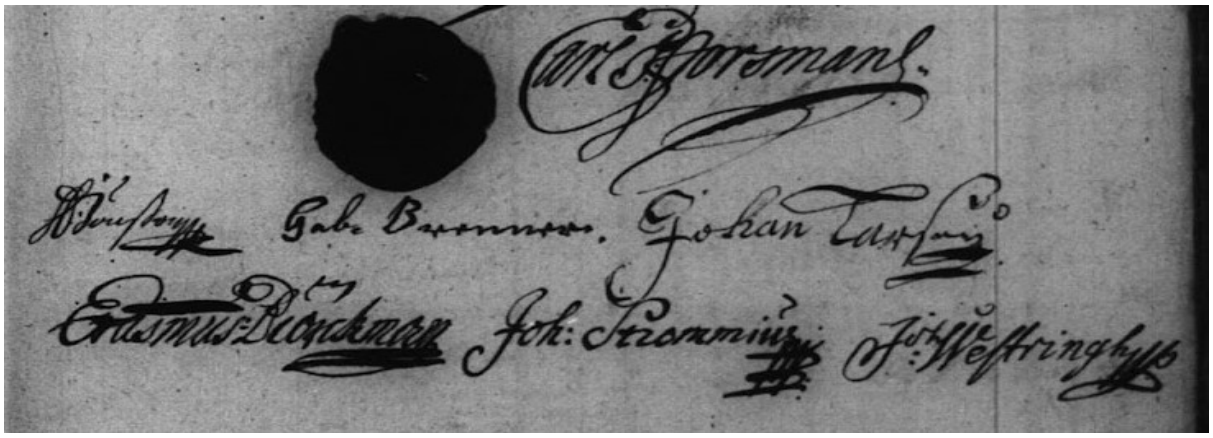

BILD 1 Stadsskrivaren Johan Westrings, borgmästarens och rådmännens underskrifter, samt Gamlakarlebys stadssigill i 1702 års dombok.

När det gäller domböckernas allmänna innehåll konstaterar till exempel Harry Lönnroth (2007a:24–25) att det finns olika mål som behandlas i domböcker, som brottmål, civilmål och administrativa mål. Beskrivningen av varje mål i domboken innehåller till exempel information om förhör, eventuella vittnesmål och beslut med möjliga straff (Einonen & Impola 2021:149). Domböckerna var mest detaljerade på 1600-talet, och enligt Einonen och Impola (2021:149–150) är de det mångsidigaste material från tidigmodern tid. Därför kan man säga att domböckerna inte bara ger information om rättegången, utan också om sociala förhållanden i en gemenskap och människornas världsbild.

Mängden av materialet i min studie är relativt stort, särskilt i ljuset av metoden som beskrivs i avsnitt 1.3. Därför anser jag att det krävs en avgränsning. Eftersom det finns så många slags aspekter vid beskrivning av varje mål, har jag bestämt mig att fokusera på hur Westring har återgett muntliga vittnesmål. Enligt Hultman (2003:305) kallas sådana ”partier som återger vad någon annan har sagt eller skrivit” *anföring*. Det finns olika slags anförda meningar: till exempel en *citatmening* är en form av direkt anföring som är ordagrann och därför har i allmänhet samma form som en huvudsats (Teleman m.fl. 1999:846). Exempel 1 är ett exempel på direkt anföring i Gamlakarleby stads dombok (1.12.1702):

(1) Och som Man än 3:die gången wille hafwa af honom ett chategorisk swar, om han sedt dem i wärckelig sammanlag och olåflig beblandelse, eller eij? Swarades han, O herre Gud, där på hafwer Jag ju swarit.

En *referatmening* är också en form av direkt anföring. I en referatmening återger man inte den exakta formuleringen utan några drag, som tempus eller pronomen, kan förändras från det primära yttrandet (Teleman m.fl. 1999: 847–848). Exempel 2 är en referatmening ur Gamlakarleby stads dombok (29.3.1702):

(2) Samma berättelse giorde Pijgan beata, tilläggiandes, det Pehos hustru wist dem i sin Siöbada at sa om Skiortan och hwetemiöhlet wore Carlingen så snart det blef där om efterfrågan

Utöver detta kan man också använda indirekt anföring som skapas till exempel genom att använda bisatser (Teleman m.fl. 1999:844). Exempel 3 är en indirekt anföring ur Gamlakarleby stads dombok (1.10.1702):

(3) Ty blefwo de dömbde till habile wittnen: Jöns Murmestare efter aflegan wittnes Edh sade sig sedt at Johan Simonßon kastat myßan af Måhlaren, dock icke förmärckt honom hålla Måhlaren i håret--

Ovannämnda exemplen är alltså typiska anföringar, och sådana kommer jag att använda för att utföra analysen. I kapitel 4 kommer jag också att detalj beskriva hur Westring har använt sig av dessa anföringstyper. I följande avsnitt kommer jag att beskriva analysmetoden.

1.3 Metod

Denna studie är kvalitativ, och som metod kommer jag att använda filologisk närläsning. Närläsning kan beskrivas som en ingående analys av skriftliga texter (Culler 2010:20). Enligt David Schur (1998:4) är avsikten med närläsningen är att hitta djupare betydelser i en text, och detta betyder att man ska vara mer uppmärksam på detaljer än vid en vanlig läsning av en text. Schur (1998:2) anser dock att närläsningen innebär att läsaren tar hänsyn till mikro- och makroskopiska synpunkter som formar en enhetlig beaktande av form, signifikans och kontext. Man kan till exempel fråga sig varför skribenten har valt att använda en viss mening eller ett visst ord (Klages 2006:4). Med andra ord försöker man redogöra för tematiska element och upptäcka sådana mönster som sticker ut (Schur 1998:5, 8).

Enligt Jonathan Culler (2010: 20) finns det olika traditioner av närläsning, och *nykritik* är en av de viktigaste. Nykritik utvecklades i England och USA och är en metod i litteraturteoretisk forskning. De flesta nykritiker anser att själva texten är viktigaste och till exempel att ta hänsyn till kontexten kan försvåra analysen. Ett fält som ändå använder närläsning och samtidigt betonar kontextens vikt är filologi. Enligt *Svenska Akademiens ordbok* är *filologi* en ”gren av den historiska språkvetenskapen som huvudsakligen ägnar sig åt tolkning och behandling av äldre

texter" (Svenska Akademien 2022). Ur ett bredare perspektiv kan man konstatera att filologisk forskning innebär att ta reda på textens språkhistoriska samt kulturhistoriska bakgrund (Fjord Jensen 1979:169). Till exempel Turner (2014:x) anser att det inte är möjligt att redogöra för studieobjektet om man inte förstår textens historiska ursprung. Därför är det viktigt att dra gränsen mellan närläsning som en del av textkritik och filologisk närläsning (Gurd 2010:18).

Filologisk närläsning är en särskilt lämplig metod för den här avhandlingen på grund av metodens hänsyn till språk och dess kontext. Min avhandling innehåller viktiga person-, stads- och förvaltningshistoriska aspekter med hjälp av vilka det är lättare att förstå själva texten som forskningsobjekt.

1.4 Tidigare studier

När det gäller renoverade domböcker som material inom språkhistorisk forskning har man till exempel analyserat talspråkliga uttryck. Erik Falk (2011) analyserar verbala förolämpningar i domböcker i Uppsala på 1630-talet. Han använder den så kallade talaktsteorin och kombinerar principer från historisk sociolingvistik och historisk pragmatik. I sin studie betonar Falk (2011:57) kontexten samt talarens identitet och sociala ställning. Falk kategoriserar förolämpningarna genom att analysera deras struktur och semantik. Lönnroth (2007b) å sin sida analyserar direkt anföring i form av citatmeningar i Ekenäs stads dombok. Lönnroth lyfter fram talspråkliga drag som till exempel är synliga i stavning av olika verb. Enligt Impola m.fl (2020:271) finns det ingen tydlig gräns mellan det talade och det skrivna språket i domböckerna. Impola m.fl. (2020:269) utarbetade en kvantitativ metod genom vilken de analyserade ordförrådet i domböcker från fem olika städer i det svenska riket. Studien är en del av *Kaski*-projektet.

Rättegångsprotokoll har också varit givande källor när man har studerat språkförändring. Theresia Pettersson (2017) analyserar språkförändring och -variation i Stockholms tänkeböcker under tidsperioden 1476–1626. Hennes teoretiska perspektiv utgörs av den funktionella grammatiken. Pettersson analyserar olika språkliga kategorier som till exempel lexikala uttryck, tidsuttryck och personreferenser med hänsyn till olika ärendekategorier och diskursnivåer. Hon konstaterar att det finns variation i uttryck som i sin tur påverkar diskursen och formaliteten (Pettersson 2017:135). Jessica Holmlund (2018) har också analyserat personreferens i tänkeböcker ur en pragmatisk synvinkel. Hon jämför Arbogas och Stockholms tänkeböcker från 1400- och 1500-talen genom att använda

informationsstrukturteori (Holmlund 2018:6). Holmlund (2018:35) observerar diakron förändring men också skillnader mellan Arbogas och Stockholms tänkeböcker.

När det gäller forskning med fokus på domboken som texttyp har Lönnroth (2007a) granskat Ekenäs stads dombok för 1600-talet i ett rättsfilologiskt perspektiv. Studien innehåller till exempel en analys av de officiella stadsskrivarna och andra skrivarhänderna (Lönnroth 2007a:87–91). Henrik Nylund (2010) hade ett något liknande mål; i sin avhandling pro gradu använder han renoverade domböcker för Övre Satakunta för att skapa en diplomatarisk utgåva. Nylund använder filologisk metod och hans avhandling är också försedd med register och kommentar.

Även om domböckerna har utforskats särskilt inom historisk forskning kan man konstatera att det har funnits bara lite intresse för dem som egentligen har skapat texterna. Å andra sidan är det förståeligt eftersom det ofta inte finns mycket information om stadsskrivarna och deras profession i domböckerna (se t.ex. Thylin-Klaus 2019:127, Impola m.fl. 2020:276). Ett verk som ändå är värt att nämna är en artikel av K.V. Åkerblom, ”Stadsskrivarna i Vasa på 1600-talet” (1927) som innehåller en lista över skrivare med bakgrundsinformation om deras studier, familj och olika yrken.

1.5 Projektet *Kaski*

Genom projektet *Språkexpert från det förgångna: stadsskrivarnas yrkeskår, aktörskap och språkbruk i det svenska riket under tidigmodern tid (1614–1714)* vid Jyväskylä universitet, som den här avhandlingen också är ett led i, får man ny information om stadsskrivare och deras kulturellt viktiga arbete. Projektet beskrivs på följande sätt:

> I projektet undersöker vi stadsskrivare (ofta självlärda) som intog en betydande position i det svenska riket på 1600-talet som språkliga, administrativa och lokala aktörer. Vi undersöker tillsammans deras yrkesmässiga aktörskap och fackspråk genom att tillämpa och utveckla metoder från historisk språkvetenskap, filologi och historieforskning. (Jyväskylä universitet 2020)

Syftet med *Kaski*-projektet är således förutom fallstudier om olika stadsskrivare och analys av deras språkexpertis att skapa en databas av stadsskrivarna i svenska riket från tidigmodern tid (Jyväskylä universitet 2020). I ljuset av tidigare forskning, som antingen har fokuserat på språket självt men inte tar hänsyn till skrivarna, eller historiken där endast finns listor över stadsskrivare men ingen information om deras verksamhet eller aktörskap, kan man säga att projektet fyller en lucka i forskningen. I projektet betonas skrivarnas roll i utveckling av administrativt språk, men också skriftspråket i allmänhet.

2 HISTORISK BAKGRUND OCH KONTEXT

I detta kapitel ger jag historisk bakgrundsinformation och därmed en kontext till min avhandling. Jag kommer att kort beskriva staden Gamlakarleby (Karleby) och dess historia. Dessutom ska jag berätta om stadens rådstugurätt i ett rättshistoriskt perspektiv. Slutligen innehåller kapitlet Johan Westrings personhistoriska bakgrund, såsom information om hans familj, studier, senare karriär och dock det väsentligaste för min avhandling som är hans år som stadsskrivare. Utöver detta är det viktigt att förstå hurdana uppgifter Westring och stadsskrivarna i allmänhet har haft.

2.1 Gamlakarleby stad

Det fanns omfattande handel i Karleby socken redan på 1500-talet (Mickwitz 1951a:13). De viktigaste exportprodukterna var till exempel fisk och pälsverk, men senare även tjära och båtar (Mickwitz 1951a:7). Även om bönder enligt lag kunde bedriva handel endast i Stockholm, var handeln inte särskilt väl kontrollerad (Jutikkala & Hietala 1990:12).

Gamlakarleby stad grundades 1620 av Gustav II Adolf, och ungefär samtidigt grundades också flera andra städer i Österbotten (Mickwitz 1951a:13). Syftet med grundläggandet var att få Gamlakarleby och de andra nya städerna under stadslagen, vilket möjliggjorde förebyggande och bättre kontroll av handeln (Mickwitz 1951a:13). Man till exempel grundade en annan stad vid namn Karleby som slutligen blev Nykarleby, och den ursprungliga staden Gamlakarleby är således nuvarande Karleby (finska *Kokkola*) (Jutikkala & Hietala 1990:13). De byar som tillhörde den ursprungliga socknen Karleby, till exempel Vetil och Kaustby, alltså största delen av de områden som i dag kallas Mellersta Österbotten, blev Gamlakarleby stads handelsområde (Jutikkala & Hietala 1990:6).

I slutet av 1600-talet fanns det cirka 400 invånare i Gamlakarleby enligt mantalslängderna Det är ändå viktigt att notera att denna siffra inte omfattar barn, fattiga och äldre, och därför uppskattar Mickwitz (1951a:21) att det faktiska antalet invånare var över ett tusen. Även om Gamlakarleby inte var en särskilt stor stad, var staden den tredje största i Österbotten i slutet av 1600-talet efter Uleåborg och Vasa (Mickwitz 1951a:21).

2.1.1 Rådstugurätten i Gamlakarleby

Rådstugurätten eller magistraten tog hand om både rättskipningen och förvaltningen i städerna (Halila 1942:47). Detta innebar till exempel att sköta stadens ekonomi och hålla rättegångar. Rådstugurätten bestod av borgmästaren och rådmännen som valdes av stadens borgare.

Enligt Mickwitz (1951a:42) fanns det alltid åtminstone sex rådmän i Gamlakarleby, ibland även sju eller åtta. Rådet bestod mestadels av handelsmän, men ibland fanns det också en tjänsteman eller hantverkare som rådman. I allmänhet hade borgmästarna och ibland några av rådmännen bedrivit studier, men Mickwitz (1951a:39–40) konstaterar ändå att de flesta av rådmännen i staden inte kunde skriva eller läsa.

Enligt lagen borde rådstugurätten sammanträda tre gånger i veckan (Einonen & Impola 2021:147). Detta var ändå alltid inte fallet (se t.ex. tabell 1). Mickwitz (1951a:41) konstaterar dock att mängden av sammanträden varierade mycket, till exempel på grund av komplicerade mål.

2.1.2 Stadsskrivare i Gamlakarleby

I Gamlakarleby Stads historia I–II av Mickwitz (1951a) finns det en lista över stadsskrivare under tidigmodern tid. Den första kända stadsskrivaren var Pedher Sigfridsson som arbetade från 1628 till 1633. Under åren 1628–1711 fanns det 14 skrivare i staden. Mickwitz ger korta beskrivningar om skrivarna, såsom de åren som de arbetade samt om de till exempel samtidigt arbetade som rådman. Det finns även kommentarer om man inte har varit nöjd med deras arbete (Mickwitz 1951a:52–53).

Beskrivningarna av stadsskrivarna i *Gamlakarleby Stads historia I–II* är kortfattade. Mickwitz använder domboksmaterial som källa. Även om domböckerna ofta är den enda källan som finns om stadsskrivare, finns det vanligtvis inte mycket information om dem. Därför är det också förståeligt att man inte kan ha utförlig information om till exempel stadsskrivarnas verksamhet.

2.2 Stadsskrivaren Johan Westring

En av stadsskrivarna i Gamlakarleby, Johan Westring föddes cirka 1671 (födelseort obekant). Hans föräldrar var kronofogden Johan Ambrosiusson Westring och Maria Johansdotter Redenius. Vi vet att Westring hade några syskon: åtminstone en bror, Ambrosius Westring, och en syster, Margareta Johansdotter Westrenius. I sin ungdom studerade Westring i Vasa trivialskola och senare fortsatte han sina studier i Uppsala där han blev student 1694. Han hade två fruar under sin livstid: Margareta Mürich och Anna Herman (Kotivuori 2005a.)

2.2.1 Åren som stadsskrivare

Westring blev stadsskrivare i Gamlakarleby år 1697 (Kotivuori 2005a). Hans föregångare, stadsskrivaren Johan Strommius hade sagt upp sig hösten 1696 på grund av sin ålder och den krävande naturen av arbetet som hade orsakat att han var tvungen att vaka på natten (Mickwitz 1951a:53). Magistraten ville hitta en ny skrivare så snart som möjligt, och slutligen rekommenderade landshövdingen Westring på grund av hans tidigare studier (Digitalarkivet 2022c). Utöver detta finns det inga andra uppteckningar om Westrings meriter på grund av vilka han valdes till tjänsten.

Westring var cirka 26 år gammal när han började som stadsskrivare. Antagligen arbetade han i tjänsten från 1697 till 1706. Det finns en viss oklarhet om när och hur Westrings karriär slutade. En anledning till detta är att protokollen för 1705 och 1706 saknas. Detta har sina rötter i en strid som Westring hade med stadens borgmästare Carl Forsman. Striden ledde till att Westring inte ville sätta protokollen i ordning, och hovrätten var till och med tvungen att bötfälla hela magistraten på grund av dessa stridigheter. Dessa händelser är antagligen grunden till varför Westring beskrivs som grälsjuk av Mickwitz (1951a:50). Utöver detta finns det inte mycket information om Westrings arbete som stadsskrivare i domböckerna, vilket dock enligt Thylin-Klaus (2019:140) är vanligt när det gäller detta yrke.

2.2.2 Senare karriär

Jennica Thylin-Klaus (2019:134) konstaterar att stadsskrivare ofta arbetade som rådmän för att få högre lön. Detta gäller också Johan Westring. Utöver sin karriär som stadsskrivare arbetade Westring samtidigt som rådman från 1699 till 1710, och även som stadskassör under tre år (Mickwitz 1951a:50, Kotivuori 2005a). Efter att ha arbetat i Gamlakarleby fortsatte Westring sin karriär i Kristinestad där han var rådman 1712 (Kotivuori 2005a).

Ofta möjliggjorde stadsskrivaryrket också en fortsättning i den lokalpolitiska världen. Många stadsskrivare blev till exempel senare borgmästare (Thylin-Klaus

2019:137). Också Westring valdes till vice borgmästare i Gamlakarleby 1713 och borgmästare 1719 (Mickwitz 1951a:50, Kotivuori 2005a).

Under stora ofreden (1713–1721) bodde Westring i Stockholm, där han bedrev handel och lät Jakobstads borgmästare Elias Hamnius sköta hans uppgifter som borgmästare (Mickwitz 1951b:17). När det gäller Westrings affärskontakter i Stockholm ägde han till exempel en fregatt (se Mickwitz 1951b:17, Ojala 1997:333). Senare i sin karriär var Westring statsman i flera etapper och representerade Gamlakarleby, Nykarleby och Uleåborg i riksdagen (Mickwitz 1951b:18). Han var också lagman i Norra Finlands lagsaga år 1727 (Kotivuori 2005a). Westring var Gamlakarlebys borgmästare fram till sin död 1735 (Mickwitz 1951:50). När han dog 1735 var han cirka 64 år gammal.

Det kan konstateras att Westring hade en god social ställning på grund av sin bakgrund och senare särskilt på grund av sin karriärutveckling. Många av hans familjemedlemmar spelade betydande roller i den lokalpolitiska världen, först och främst hans far som var kronofogde. Därtill var Johan Westring den yngre rådman i Gamlakarleby när Westring själv var borgmästare, och hans släkting Ambrosius Westring arbetade som stadskassör (Mickwitz 1951b:18, 22). Man vet också att Johan Westrings svåger Gabriel Brenner (1671–1697) arbetade som häradsnotarius i Korsholms södra fögderi och som stadsskrivare i Vasa 1697 (se Åkerblom 1927:402, Kotivuori 2005b).

Det som väckte mitt intresse för Johan Westring var hans mångsidiga karriär och mängden av information som finns tillgänglig om honom i olika källor. Särskilt intressant är beskrivningen av Westrings karriär av Mickwitz (1951). Enligt Mickwitz (1951a:50) beskrivs han som en grälsjuk man som hade stridigheter med sina kollegor samt ekonomiska problem. Detta gäller alltså hans tid som stadsskrivare. Senare som borgmästare beskrivs han som respekterad och kraftig (Mickwitz 1951b:18). När man tar hänsyn till Johan Westrings karriär som stadsskrivare, rådman, handelsman och slutligen borgmästare kan man konstatera att han var en politiskt betydande aktör, åtminstone i sitt lokalsamfund i Gamlakarleby.

2.3 Stadsskrivarens kompetenskrav och uppgifter

Det nämns i *Gamlakarleby Stads historia I–II* att Westring valdes till tjänsten på grund av sina tidigare studier. Det finns ändå ingen beskrivning om Westrings eller de andra stadsskrivarnas (språk)kunskaper, och därför är det inte möjligt före själva analysen att ha en bild om Westrings språkliga kompetenser eller meriter på grund av vilka han valdes till tjänsten.

Det finns ändå några allmänna krav som fanns om man ville bli stadsskrivare. Stadsskrivaren borde alltid vara svensk och inte utländsk (Holmbäck & Wessen 1966:4). Givetvis borde stadsskrivaren ha bra muntliga och skriftliga kunskaper i svenska språket (Thylin-Klaus 2019:129). Aimo Halila (1942:146) anser att det inte fanns några specificerade kompetenskrav, men det fanns åtminstone ett fall i Åbo där man var tvungen att byta skrivare eftersom han inte kunde finska. Även om kunskaper i finska inte alltid var nödvändiga, såg man språkkunskaperna som en styrka (Halila 1942: 146).

Stadsskrivarens arbete var att ta hand om rättens och förvaltningens skriftliga uppgifter (Halila 1942:146, Thylin-Klaus 2019:132). I tillägg till själva protokollskrivandet (se avsnitt 1.2) fanns det ofta innehållsförteckningar (*register)* och till exempel längder över böter i domböcker (se Thylin-Klaus 2019:132, Einonen & Impola 2021:149). I tillägg till detta skapade stadsskrivaren enligt Halila (1942:146) till exempel skatte- och borgarlängder. Utöver detta kunde stadsskrivarens uppgifter variera beroende på staden (Thylin-Klaus 2019:132).

Det kan alltså konstateras att språkkunskaperna spelade en väsentlig roll i stadsskrivaryrket. I följande kapitel kommer jag att beskriva hur språkkunskaperna kan granskas ur dagens språkvetenskapliga perspektiv.

3 TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

I detta kapitel kommer jag att definiera de begrepp som är centrala för min avhandling och min analys. Dessa begrepp är *språkexpertis* och *språkliga resurser*. Man talar ofta om *språklig repertoar* i samband med språkliga resurser, och därför kommer jag också att redogöra för detta begrepp. Inom språkforskning använder man de ovannämnda begreppen särskilt inom sociolingvistiken (se t.ex. Dervin & Johansson 2009, Blommaert 2010). Därför definierar jag dessa begrepp ur en historisk sociolingvistisk synvinkel. Det finns egentligen ingen forskning där man skulle ha definierat de ovannämnda begreppen i en historisk kontext. Inom *Kaski*-projektet har man således ställt frågan om man kan forska i historiska texter och aktörer genom att använda moderna språkvetenskapliga begrepp som *språkexpertis* (Jyväskylä universitet 2020). Med hjälp av min avhandling vill jag också kasta ljus över fenomenet. Eftersom det inte finns särskilt mycket språkhistorisk forskning om språkexpertis, speciellt i en historisk kontext, vill jag också först berätta om hur det allmänna begreppet *expertis* har beskrivits inom forskning.

3.1 Om expertis i allmänhet

Päivi Tynjälä (2010:82–83) anser att expertis består av fyra olika element. Dessa element är teoretiska, praktiska och självreglerande kunskaper samt sociokulturell kännedom. Enligt Tynjälä (2010) är de tre första elementen former av personlig kunskap, och sociokulturell kännedom är därmed ett slags ram för expertisen som innebär allmänna praktiker inom en arbetsgemenskap. I expertisen förenar dessa fyra element, och därför är expertisen på sätt och vis är kunskap som är på högre nivå (Tynjälä 2010:84).

Ben Rampton (1990:98) har också diskuterat olika dimensioner av expertis. Han konstaterar till exempel att det att vara expert på någonting har nödvändigtvis inte att göra med identifikation. Till exempel en person som vet mycket om ett visst ämne kanske inte identifierar sig som expert. Enligt Rampton är expertisen således relativ, men någonting som ändå kännetecknar experten är att han eller hon går igenom en viss process där andra granskar hans eller hennes arbete (*certification*) (Rampton 1990:98–99).

I ljuset av diskussionen kring begreppet expertis kan man konstatera att det finns vissa drag hos en expert som kännetecknar honom eller henne, och skiljer honom eller henne från andra när det gäller kunskapsnivån och olika tankeprocesser. Också viktigt är tanken om identifikation: även om synvinkeln i denna studie är att granska Johan Westring som (språk)expert, är det inte nödvändigtvis väsentligt att Westring själv skulle ha identifierat sig själv som expert på språkliga ärenden.

3.2 Språkexpertis

Enligt Pesonen (2003:25) är *språkexpert* en person som har mer djupgående information än vanligt i ett eller flera språk. Han eller hon är alltså en specialist som kan dela väsentlig information om ärenden som har att göra med hans eller hennes arbete och expertisområde (Pesonen 2003:25). Pesonen (2003) anser att till exempel språkforskare, språkvårdare eller språklärare kan ses som språkexperter (se också Nuopponen 2003:20).

Enligt en definition av Dervin och Johansson (2009:97) är *språkexpert* en social aktör som på bästa möjliga sätt kan utföra kommunikativa aktiviteter. Samtidigt är han eller hon medveten om olika slags sociokulturella kontexter och medier (Dervin & Johansson 2009:97). Dessutom har Johansson och Mutta (2007) redogjort för olika slags kompetenser som krävs av en språkexpert i dag. På samma sätt som Pesonen anser också Johansson och Mutta att kunskaper i flera språk (dvs. flerspråkighet eller *plurilingualism*) är väsentliga delar av språkexpertisen (Johansson & Mutta 2007:3). Johansson och Mutta betonar också språkexpertens kunskaper i att producera information och konstruera betydelse genom språk. Därför är skrivförmågan också en väsentlig del av språkexpertisen. Olika slags inre processer (planering, skrivande och redigering) som sker samtidigt kräver mycket uppmärksamhet och övning (Johansson & Mutta 2007:3).

I granskningen av begreppet språkexpertis i denna avhandling är det särskilt viktigt att ta hänsyn till tidsaspekten. Syftet är alltså inte att bestämma om Westring har varit språkexpert ur dagens perspektiv och om han ”fyller alla krav”. Man vet dock att skrivförmågan i allmänhet har varit låg under tidigmodern tid, och därför

kan man konstatera att Westring har haft bättre språkkunskaper än de flesta av hans gemenskap i Gamlakarleby. Därför är syftet snarare att beskriva Westrings expertis och de kunskaper som han har haft, till exempel genom begreppet språklig resurs och språklig repertoar.

3.3 Språkliga resurser

När man talar om språkliga eller lingvistiska resurser (av en individ eller en grupp) i forskning är det vanligtvis fråga om genrer, register, stilar och språkvarieteter (se t.ex. Blommaert 2010:102). Enligt Jaana Kolu (2017:57) innebär lingvistiska resurser bland annat strukturer som böjningsmorfem och fonologi, men också grammatiska strukturer samt syntax och lexikon. Hon beskriver lingvistiska resurser som kommunikationsstrategier eller språkpraktiker som skapar betydelse i interaktionssituationer. I kommunikationen har språkliga resurser således en semiotiskt betydande roll (Kokko 2011:9). I forskningen har man talat både om språkliga och om lingvistiska resurser, men i denna avhandling kommer jag att använda begreppet språklig resurs.

Enligt Pietikäinen (2010:8) varierar de språkliga resurserna inte bara under livstiden, utan också enligt olika sociala kontexter och identiteter. Tanken om en *språklig repertoar* hänger ofta ihop när man talar om språkliga eller lingvistiska resurser. Inom sociolingvistiken ser man ofta språkkunskaper på så sätt att ingen har perfekta språkkunskaper (eller med andra ord en inre grammatik) utan att språkkunskaperna aldrig är fullständiga och därför skapar en repertoar (Pietikäinen 2010:14, 22, se också Blommaert 2010:8).

Många sociolingvister anser att språk består av ett antal resurser. Till exempel Ochs (1996:407) anser att språk är ett system som består av olika symboliska resurser genom vilka man producerar och tolkar sociala och intellektuella aktiviteter. De lingvistiska resurserna formar ett system, en helhet som kan kallas *språklig repertoar* (av en individ). Pietikäinen (2010:14) har en bredare definition och konstaterar även att en personlig språklig repertoar innebär alla språk och sätt att använda språk men också hur de språkliga resurserna fungerar.

Busch (2017:356) påpekar att inte bara de lingvistiska resurserna som man har determinerar repertoarer utan också sådana resurser som man inte har. Ur denna synvinkel kan man konstatera att på samma sätt som språkliga resurser är också den språkliga repertoaren varierande i tid, och beror inte alltid på ens egna val utan ibland också av externa faktorer (Pietikäinen 2010:18). Språkrepertoaren har alltså alltid en social dimension eftersom varje individuell aktör internaliserar resurser från olika

gemenskaper och delar dem vidare till andra individer och gemenskaper (Dufva 2020:23).

Ur en historisk-sociolingvistisk kontext ses den språkliga repertoaren som en helhet av alla språk och (språkkunskaper) som man besitter. När man tar hänsyn till materialet i min avhandling, är det endast fråga om en viss genre (dombok). Utgående från mitt material kan man endast granska Westrings språkrepertoar ur en professionell synvinkel. Med andra ord ger materialet inte en bild om Westrings *alla* språkkunskaper; bara hans språkliga repertoar i ljuset av sin profession. När det gäller denna avhandling anser jag också att i fråga om språkliga resurser är det inte särskilt väsentligt att fokusera på de minsta betydelsebärande partiklarna i språket (se Kolus definition av språkliga resurser) utan jag har valt att använda dem som är de mest centrala inom den sociolingvistiska forskningen: *register*, *stil* och *språkvarieteter*.

I analys av *register* tar man hänsyn till de språkliga egenskaperna som är allmänna i en viss *genre*. Genre är således en kategori av språkanvändning som har getts ett namn (Van Herk 2012:110). Det som skiljer *genre* och *register* är att registret egentligen har också att göra med en social eller ekonomisk kontext (Van Herk 2012:110.) Blommaert (2010:37) påpekar även att i fråga om register tar man särskilt hänsyn till talarens eller skribentens sociala ställning eller roll. Registret i synnerhet kan enligt Biber och Conrad (2019:21) observeras ur en professionell synvinkel, och till exempel Van Herk (2010:110) anser att det kan till exempel finnas ett akademiskt eller juridiskt register. När det gäller dessa språkliga resurser kan man konstatera att speciellt aspekter förknippade med *genre* och *register* har att göra med kontext och skribentens ställning (i denna avhandling skribentens profession och status som stadsskrivare). Eftersom jag kommer att analysera ett visst fenomen (anföring) i domboken och genren har egentligen att göra med en text som helhet, kommer jag inte inkludera denna resurs i min analys, utan fokusera endast på register.

Stil och *språkliga varieteter* är snarare förknippade med skribentens egna språkliga val. En *stilistisk* synvinkel i sociolingvistisk forskning fokuserar på skribentens språkliga val som nödvändigtvis inte har att göra med funktion utan snarare estetiska ändamål. Det är särskilt populärt att granska det stilistiska perspektivet i prosaförfattares texter. Man kan till exempel ta hänsyn till om författaren skriver komplexa och långa meningar, eller korta och enkla. (Biber & Conrad 2019:2.) Med andra ord ses stil som ett sätt att använda språk som är karakteristiskt för en viss person, och har att göra med hans eller hennes uppfattningar om ”bra stil” (Biber & Conrad 2019: 18, 22). *Språkliga varieteter* har att göra bland annat med grammatiska eller morfologiska val eller ordval, och de är särskilt synbara när man jämför texter av en skribent med dem av en annan, eller när man jämför olika texter producerade av en skribent. Användning av olika språkliga varieteter beror till exempel på omständigheter (Biber & Conrad 2019:4). Van Herk

(2012:3) anser att när man talar om variation som är slumpmässig och oförutsägbar är det fråga om så kallade *fri variation*.

Enligt Biber och Conrad (2019:15) är det möjligt att analysera alla dessa ovannämnda språkliga resurser i en och samma text. Därför har jag valt att analysera mitt material i ljuset av dessa begrepp för att skapa en holistisk bild om Westring som stadsskrivare och skribent.

4 ANALYS

Detta kapitel innehåller analysen. Först och främst kommer jag att beskriva de anförda meningarna i Gamlakarleby stads dombok 1702 genom att ge en översikt av dem. Detta innebär att jag redogör för den vanligaste naturen av både direkta och indirekta anföringar som finns i domboken. Därefter redogör jag för det som man kan konstatera om Westrings språkliga repertoar, språkliga resurser och språkexpertis utgående från de anförda meningarna. Detta kommer att ske i ljuset av tidigare forskning. I samband med analysen av Westrings språkliga resurser kommer jag att redogöra för hans stil, språkliga varieteter och register.

4.1 Anförda meningar i domboksprotokoll

Som diskuterats i avsnitt 1.2, är anföring någonting som man använder när man vill upprepa ett tidigare yttrande av någon annan. Att använda anföring är särskilt viktigt i domboksprotokoll, och speciellt i fråga om brottmål. Vittnesmålen kan till och med spela en avgörande roll i rättens dombeslut. Därför är det också viktigt för stadsskrivaren att återge vittnenas yttranden på bästa möjliga sätt. I det följande kommer jag kort att beskriva hurdana anföringar som finns i Gamlakarleby stads dombok 1702 genom att ge korta exempel ur materialet. Ytterligare kommer jag i avsnitt 4.2.2 att analysera hur Westring har valt att använda olika anföringstekniker i olika situationer.

Som jag konstaterar tidigare finns det olika slags anföringar, till exempel citatmeningar och referatmeningar. Skillnaden mellan en citatmening och en referatmening är att en citatmening är ordagrann (Teleman m.fl. 1999:847). När Westring återger de muntliga vittnesmålen i domboken är citatmeningarna allmänna. Ofta är citatmeningarna i domboken relativt korta yttranden. Citatmeningarna är

också oftast skrivna i protokollen utan en särskild markering. I exempel 4, som är från ett vittnesförhör den 5 maj 1702, skiljs det egentliga citatet med kommatecken:

(4) Johan swarade här till, hwad Kan nu Jag detta så grant minnas, eller hwad lösar och binder detta, men Smedman bad detta motto annoteras.

Utöver de korta yttranden av vittnen i rådstugurätten anför Westring även längre vittnesutsagor med hjälp av citatmeningar. I exempel 5 återger Westring en diskussion som skedde enligt vittnet (3.11.1702):

(5) När wärdinnan inkommit och bedt honom gå at laga om en Kårsten, hafwer Daniel swarat, gif mig först bränwijn, hwar på wärdinnan swarat, Jag hafwer intet bränwijn. Widare hafwer han sagt så gif mig Öhl, och swarat at han elliest eij skulle arbeta, då wärdinnan swarat, ja det måste du se dig om, får Jag icke dig, så får Jagh någon annan af dina Bröder Erich, eller Jöns hwar på åter han swarat, diefwulen fare uti dem, om de giörat, begynnandes gå af och an på gålfwet—

En referatmening å sin sida kan vara omformulerad och förändringarna kan till exempel ha att göra med tempus, pronomen eller ordval (Teleman 1999:846–851). Referatmeningar verkar vara mindre vanliga än citatmeningar i 1702 års domboksprotokoll. I exempel 6 (8.11.1702) använder Westring *wore* i stället för *är* samt namnet *Calander* i stället för pronomenet *du*:

(6) Emedan där af will föllja en sådan mening, som wore Calander eij bättre än en skällm eller någon wanfrägdat Perßohn--

Utöver citat- eller referatmeningar kan man också använda indirekt anföring med hjälp av en bisats, som till exempel en att-sats (Hultman 2003:306). Westring använder indirekt anföring särskilt mycket i jämförelse med direkta anföringar. En indirekt anföring är inte alltid ordagrann och kan till och med innehålla skribentens egen framställning om det som har sagts (Teleman m.fl. 1999: 850). I domboken syns indirekt anföring speciellt i form av narrativa bisatser där Westring använder att-strukturen, som i exempel 7:

(7) Gabriel Riska berättade, att Langman slagit Drängen med en fambns lång Kiäpp, det ena slaget efter det andra till deß Kiäppen afgått:

Efter att ha diskuterat hur vanliga olika slags anföringar är i Gamlakarleby stads dombok och gett typiska exempel på anföringstyperna kommer jag i följande avsnitt att genom dessa anföringar redogöra för Westrings språkliga repertoar och hans språkliga resurser.

4.2 Westrings språkliga repertoar

I detta avsnitt redogör jag för Westrings språkliga repertoar genom att granska hans språkliga resurser, speciellt register, stil och språkliga varieteter. I synnerhet kommer resursen register att diskuteras i samband med aspekter av språkexpertis. Detta är på grund av att begreppet har särskilt mycket att göra med skribentens arbete och profession eftersom registret dock syftar till karakteristiska drag av texten samt skribentens position i hänsyn till texten. Jag anser att aspekter på stil och språkliga varieteter snarare har mer att göra med Westrings personliga val och även hans språkliga repertoar. Efter att ha beskrivit Westrings språkliga resurser kommer jag att granska hans språkkunskaper i finska som en viktig del av hans språkliga repertoar.

4.2.1 Register

Register har att göra med de språkliga drag som kan förknippas med en viss typ av text (Biber & Conrad 2019:19). I den här avhandlingen är det fråga om domboksprotokoll som således omfattar en av Westrings olika register. Därför kommer registret att diskuteras i ljuset av tidigare forskning som bland annat behandlar olika språkliga drag som kännetecknar domböcker.

Språket i domböckerna är mycket varierande och innehåller förutom det juridiska språket även talspråkliga drag (se t.ex. Lönnroth 2007b:181, Pettersson 2017:18). Detta är på grund av att olika mål som finns i protokollen beskrivs på olika sätt. Det juridiska språket i domboken är det mest framträdande i form av de latinska ord och uttryck som Westring använder. Dessa kan ses som en väsentlig del av domboksprotokollens register. I 1702 års protokoll förekommer dessa latinska uttryck också fram vid anföring av muntliga vittnesmål, som i exempel 8:

(8) Uti duplica förklarar sig Måhlaren här uppå Kortteligen, för utan det som han om wittnens jäf andragit, och allaredan med Resolution afgiord finnes, nämbl. at han icke animo calumniandi sådana ord honom fört (8.11.1702)

Exempel 8 ovan är en indirekt anföring där Westring har valt att utnyttja det juridiska språket i stället för att använda ett direkt citat, antagligen för att ta hänsyn till textens mottagare som är hovrätten.

Som konstaterat kan man i analys av registret som en språklig resurs också ta hänsyn till språkliga drag som på något sätt signalerar skribentens eller talarens position. Positionen kan till exempel ha att göra med hans eller hennes arbete eller social ställning (se t.ex. Blommaert 2010:37, Van Herk 2012:110). Dessa latinska ord och uttryck är ett exempel som kännetecknar domboksprotokoll och samtidigt signalerar Westrings ställning som stadsskrivare – i yrket var det nödvändigt att vara medveten om juridiska uttryck.

I kontrast till det juridiska språket innehåller domboksprotokollen också mycket talspråkliga drag. Westring inkluderar ofta talspråkliga ord i protokoll, och de talspråkliga dragen i protokollen syns särskilt i citatmeningarna. Ordet *fuller*, som enligt Lönnroth (2007b:214) är talspråkligt, finns ändå i en indirekt anföring (11.12.1702):

(9) Styrman swarade till det första, at han fuller med Skepparen rächnat peningarna och således som Skepparen berättat om lögerdag afton befunnit, men ingalunda hafwer han sedermera rört peningarna, eij heller Kan han weta hwem denne af händt.

Utöver språkliga drag som har att göra med ord och uttryck finns det också några strukturella drag som är karakteristiska för domboksprotokoll. Som diskuterats i avsnitt 1.2, finns det olika slags mål i protokollen med mer eller mindre detaljerad beskrivning (se också Pettersson 2017:207–209). Ett framträdande språkligt drag i 1702 års protokoll, som särskilt har att göra med brottmål, är en mycket detaljerad beskrivning av händelserna. I domboken syns detta drag när man diskuterar mer seriösa brott som äktenskapsbrott eller våld. I exempel 10 beskriver Westring ett fall där en gammal kvinna hittats död i havet, och rådstugurätten reder ut omständigheterna kring detta potentiella självmord. I protokollen återger Westring vittnesmålen där finns en detaljerad beskrivning av omständigheterna (6.9.1702):

(10) Pojken Anders (J)anßon om 12 åhr gammal, sade sig med sin Kamrat Erich Michellßon på sitt 12 Åhr hafwa d29 ut Supra, efter samma dag war wackert Sohlsken, gått till åfwan.de (ortnamn), dett där efter små badfisk utläggia Skiötnätz, och enär de ifrån en där stående, bodknut till börben:de Sahl. Daniel Larßons Enckias Katzu lagt ut sine nätz, har uti det ena wittiande rummet sprungit en stor giädda, och enär de fogat sig dijt at see efter henne, har de i det andra rummet eller boet blifwit warse en, Menniske lijknelse, så at allenast en lijten dehl af ett grått hufwud och ögonen syntz igenom Katzspielckarna, då de i befruchtan af något spökeri rodt i land, men stract har det runnit dem i sinnet, tör hända det är fähölingen som dageligen är blefwen letat efter, där på han stract med sin Kamrat Erich lupt hemm och gifwit sådant Erich Moder Borgarens Michell Huckas hustru tillkänna, som stract sin Pijga, jempt dem dijt till bakars, at de där om wiß underrättelse hämpte skulle, och då de emot afton återkommit med berättelse at det war den efterletade fähölingen, har bemt: Huckas hustru igen sändt dijt sin Pijga Margeta Hindrichz dotter benämbd, med en gammal Borgaren Lars Frimodig, och lijket där ifrån på en Kärra, till Sahl: Borgarens Erich Kåsilas Enckia hustru Wendela Hindrichz dotter hemfört, därest fähölingen en god tijd waret inhyses; lijka berättelse giorde och åfwan:de Poijke Erich Michellßon.

Att ange så mycket information som möjligt var i några fall av stor vikt på grund av att rådstugurätten inte alltid kunde fatta beslut och då överfördes ärendet vidare till hovrätten (Einonen & Impola 2021:148–149). Pettersson (2017:220) konstaterar även att brottmålsbeskrivningarna i protokollen kan få drag av berättande prosa vilket också syns i exemplet ovan. Eftersom rådstugurätten inte alltid kunde fatta beslut i ärenden, var det således väsentligt för stadsskrivaren att förmedla informationen så noggrant som möjligt i protokollen. Det var stadsskrivarens arbete att bestämma vad som var tillräckligt viktigt och vad som var onödig information med tanke på

hovrätten (Einonen & Impola 2021:149). Det beror ofta på skribenten hur exakta anföringarna är när det gäller att återge talspråk i skrift, till exempel gällande morfologiska drag och även regionala drag (Teleman m.fl. 1999:847). Att göra sådana språkliga val kan anses vara en viktig del av Westrings språkexpertis – att han är medveten om kontexten är väsentligt samt att skrivaren utför kommunikativa aktiviteter på bästa möjliga sätt (se Dervin & Johansson 2009:97).

Ytterligare ett språkligt drag som har att göra med anföringen av de muntliga vittnesmålen är fråga-svar-strukturen. Enligt Pettersson (2017:207) blev strukturen allt vanligare i beskrivning av brottmål i domböckerna under 1600-talet (se också Grund m.fl. 2004:153). Detta utvecklingssteg går antagligen hand i hand med en allmän utveckling i domböckernas innehåll i slutet av 1600-talet (Einonen & Impola 2021:148). I Gamlakarleby stads dombok för 1702 är fråga-svar-strukturen vanlig. I exempel 11 använder Westring indirekt anföring när det gäller rättens frågor och direkt anföring i när han skriver in vittnets svar (11.1.1702):

(11) --frågandes af Siefwi om han hade här på bewijs och wedermähle. Siefwi sade sig hafwa här om inhämptat kundskap och underrättelse af de upstämbde, och nu endehls närwarande wittnen hwar på Clemet swarade, ja de böra hafwa wist wedermähle om de mig till sådant binda willia. Rätten frågade Clement om han med Kanan haft nogon bekantskap och omgänge? (–) Eij widare, än Jag henne sedt och medtahlt enär Jag haft ifrån min husbonde Häradzhöfdingen Mathesio ährende till Handelsman Hindrich Hoffren hwarest hon tiente, yttermera frågades, om han eij haft med henne något Sammanlag, (-) Neij, Och skall icke bewisas honom warit inom Säng med henne--

Det kan alltså konstateras att dessa ovannämnda språkliga drag som kännetecknar domböckerna i tidigmodern tid också är synliga i Westrings register. Det finns ändå olika språkliga val som man kan göra när man dokumenterar sammanträden i protokollen. I följande avsnitt diskuterar jag dock hurdana språkliga val Westring har gjort i anföring av vittnesmålen ur en stilistisk synvinkel.

4.2.2 Stil

När man talar om stil är det fråga om de språkliga drag som är karakteristiska för en viss skribent (Biber & Conrad 2019: 18). Eftersom jag i min avhandling fokuserar på hur Westring återger muntliga vittnesmål i domboksprotokoll kommer jag i detta avsnitt att granska hur han har utnyttjat olika slags anföringstyper, och samtidigt diskutera vad man kan från hans språkliga val fastställa om hans stil. Först kommer jag att beskriva hurdana de direkta anföringarna är i protokollen och sedan fortsätta till indirekt anföring.

När det gäller direkt anföring som Westring använder är citatmeningarna i 1702 års protokoll, som också beskrivits i avsnitt 4.1., oftast korta yttranden. Westring använder citatmeningar till exempel när det är fråga om vittnenas deklarationer som egentligen verkar vara viktiga för målet och även eventuella beslutet och domen.

(12) Wijdare blef af henne frågat, om hon icke af kånan då eller sedermera för nummit hwem barnafadren wore? Hon swarade intet hafwer jag sådant af henne förnummit;

I materialet förekommer citatmeningar ändå oftare i en kontext där Westring beskriver omständigheter under vilka ett brott har skett. Då är det fråga om någonting som har yttrats utanför själva rådstugurätten. Man kan till exempel vara av denna åsikt att syftet med ett yttrande har varit att provocera en motreaktion som har till exempel lett till våld, som i exempel 13 (8.11.1702):

(13) Uti Replica exprimeres de anstötelige ord, som Måhlaren skall hafwa, (1:^o) brukat uti Rådstugu farstugun, du skulle giöra dig fullmechtig, sådan paßlig wacker Karl, det wore bättre att du wore på landet, at drifwa boskap. Wittnen här till Napmn gifwes Handelsman Jacob Renholtßon, Jacob Bulick, sampt Måhlarens förra dräng Johan Finne.

Det som är intressant är att Westring i vissa fall använder citatmeningar för att anföra även längre diskussioner, som också påpekas i avsnitt 4.1. Exempel 14 har att göra med en stöld (11.12.1702):

(14) --då Carlenius honom tilltalt och sagt, hwi söker intet J Styrman så wähl som andra, då han tagit sig före, at gå uti en och annans Kista, omsider råkat hop med Jäskäläis låstunna, då Carlenius till honom sagt, intet hafwer han tagit peningarna eij heller lära de där finnas, hwar till Styrman swarat, Jag drömde så i Natt, at peningar äro inom bohl, och om wij intet kunna få alt igen så få wij doch någon dehl.

Jag anser inte att det har någon specifik praktisk funktion att Westring använder citatmeningar i stället för indirekt anföring i utdraget. Därför kan det ses som en aspekt av Westrings stil att anföra så noggrant som möjligt det som vittnen säger. Grund, Kytö och Rissanen (2004:151) observerar ett liknande fenomen i domboksprotokoll över häxprocessen i Salem i slutet av 1600-talet. De påpekar ändå att man måste ta hänsyn till möjligheten att skrivaren har valt att tillägga ord i anföringen som vittnet inte har sagt (*scribal intervention*) (Grund m.fl. 2004:165).

I citatmeningarna använder Westring oftast anföringsverben *svara* och *säga* i till exempel följande form: *swarade, säijandes, sade, hafwer sagt, swarat*. Falk (2011:102) anser också att verben *svara* och *säga* är de vanligaste anföringsverben i Uppsalas rättegångsprotokoll från 1630-talet i sin analys av verbala förolämpningar. Ett annat stilistiskt val som har att göra med citatmeningar är att Westring huvudsakligen inte använder citattecken eller andra tecken för att särskilja anföringen från själva texten. I Gamlakarleby stads dombok för år 1702 är kommatecken vanligaste i anförda meningar. Detta kan inte anses vara någonting som i sig särskiljer citaten på grund av att Westring använder kommatecken mycket. Detta syns också i de ovannämnda exemplen. Att inte särskilja citaten genom att använda tecken är också fallet i andra domboksprotokoll från tidigmodern tid (se t.ex. Lönnroth 2007b:185, Falk 2011:101). Även om det inte är vanligt för Westring att särskilja anföringen använder han ändå i några fall kolon:

(15) Men hon ursächtade sig, säijandes: Jag på minner mig ingaledes annorlunda och lärer Tullnären lijtet tillförene om icke wedh sielfwa slagmåhlet warit tillstädes.

Man kan också granska den andra typen av direkt anföring som är att använda referatmeningar, där vissa drag av det primära yttrandet förändras (se Teleman 1999:846–851). I 1702 års dombok är referatmeningarna kortfattade och oftast i samband med indirekt anföring, som i exempel 16 (8.1.1702):

(16) --wed och efter denne berättelsen råddnade Siefwi mycket uti ansichtet, jemwäl och tillstod hennes utsagu sann och rätt wara. Då förehöll Rätten honom att hafwa begått twetalan, med alfwarsam åtwaring att bekänna saningen: Men han neckade och contesterade högeligen, det han ingen dehlachtighet hade i denne gärning; Måtte för denskull Kånan utwisa någon annan, som till sådant skyllig är.

Ibland använder Westring även sådana referatmeningar där han inte anger talaren, som i exempel 17 (5.5.1702):

(17) undrades sig i öfrigit at Jacob Renholtßon skulle willja förmena henne at tahla på sin Rätt, där han doch weth, huru so hon är blefwen angrepen och han sielf sitter som en frijherre.

Till synes använder Westring citatmeningar mångsidigare än referatmeningar. Lönnroth (2007b:188) anser att referatmeningar är vanligare i jämförelse med citatmeningar i Ekenäs stads dombok, som han har granskat ur ett filologiskt perspektiv. Falk (2011:111) observerar detsamma i Uppsalas domböcker i 1630-talet. Lönnroth och Falk anser också att mängden citatmeningar är få i domböckerna som de har forskat i, men jag kan ändå inte säga detsamma när det gäller domboksprotokollet från Gamlakarleby. Jag skulle till och med föreslå att citatmeningarna är en viktig del av Westrings språkliga repertoar och ett kännetecknande drag av hans stil.

Indirekta anföringar å sin sida används i Gamlakarleby stads dombok mångsidigt för att dokumentera det som har hänt enligt vittnena. Genom indirekt anföring syftar Westring fokuset från det som har sagts till det som har hänt. Indirekt anföring av vittnesmålen kan också vara mycket längre än direkt anföring: Westring kan till exempel använda indirekt anföring i början av vittnesmålbeskrivningen (till exempel den första meningen) och därefter beskriva händelserna som aktuella, som i exempel 18 (14.1.1702):

(18) Hwilcka förehafde berättade Nämbl. först Mats Hinderßon (--): Att Erich Tieru förl. Aftons Klåckan emellan 10: och 11: Kommit ut ifrån Pehr Danielßons och en gång ropat på gatan, då de honom wähl welat antasta, men lijkwäl hafwa de, emedan han drucken warit, den gången släpt honom. En stund efter hafwer han gått till Pehr Danielßon igen och där högt begynt tahla och perlementera: Sedan har han gått hem, för utan att han hållit något stort liud: Omsijden kommit andra gången på gatan hemman ifrån med ett olijdeligt wäsende: hwarföre de blifwit för anlåtne honom at angripa och fängsla, då han äfwen uti fängelset, så stract han emot Morgonen i mycket fålcks närwaru med ett otillbörligit liud och expressioner ropat och graserat.

Enligt Biber och Conrad (2019:2) är ett stilistiskt drag hur långa eller komplexa meningar man skriver. Westring skriver mycket långa och komplexa meningar särskilt när han använder indirekt anföring. Dock använder Westring olika slags anföring inom en mening som i exempel 19 (1.10.1702), vilket ur ett stilistiskt perspektiv kan givetvis ses som komplex:

(19) --så hafwer och Johan Simonßon uti deres twist och ordkastning sagt till Måhlaren, at han arbetat och måhlat som en hunswat och narr, Erich Marck berättade (och) at Johan Simonßon, hafwer tilltalt Måhlaren således: du hafwer måhlat min Fahrkåst, som en Narr och skällm; hwar emot Måhlaren sagt, J är Sielf en Narr och skall till deß i mig bewisa, Måhlaren tillstod det han hafwa sagt, at J är sielf en narr, till deß i mig bewisa men icke at han retorqverat det ordet skällm.

Även om valen som har att göra med meningarnas komplexitet kan ses som stilistiska har de också att göra med ett allmänt register i domböckerna under den tiden som innebär detaljerad beskrivning (se Pettersson 2017:215, Einonen & Impola 2021:149). Man kan ändå fråga om Westrings val att använda en viss typ av anföring i en viss del av målbeskrivningen har praktiska eller snarare estetiska grund (se Biber & Conrad 2019:2).

Ur ett stilistiskt perspektiv skulle det vara givande att jämföra en stadsskrivares texter med dem av en annan för att särskilja ännu tydligare skribenternas personliga stil från registret, med andra ord det som kännetecknar skribenten från det som kännetecknar texttypen. Jag anser ändå att dessa ovannämnda aspekter kan ses som kännetecknande drag i Westrings sätt att skriva, och därmed som en del av hans stil. Till exempel valet att använda indirekt anföring i stället för direkt anföring, eller citatmeningar i stället för referatmeningar är exempel på stilistiska val som Westring har gjort när han har avfattat protokollen. I det följande avsnittet behandlas ändå de språkliga varieteterna som en språklig resurs som närmare gäller Westrings språkliga repertoar.

4.2.3 Språkliga varieteter

När det gäller språkliga varieteter som en del av Westrings språkliga resurser finns det många olika slags varieteter som man kunde ta hänsyn till. I detta avsnitt kommer jag ändå att fokusera på fri variation som är slumpmässig (se Van Herk 2012:3). Utöver detta kommer jag att diskutera möjliga orsaker till användningen av olika varieteter.

Det mest framträdande form av variation i protokollen är ortografiskt. Detta betyder till exempel att Westring har använt en viss stavning i en kontext och sedan en annan form av stavning i en annan kontext. Det finns några mycket vanliga ord i protokollen som Westring skriver på två olika sätt i särskilt många fall. Exempel på sådana ord är *mycket/myckit*, *tijd/tid,* och *ty/dy.* I exempel 20 skriver Westring ordet *med* på två olika sätt i två meningar i råd (5.6.1702):

(20) --och emedan hon icke uppå sine på wederbörlige ställen giorde protester eij warit någon ändring el. förskoning, medh mindre hennes egendomb, skulle blåttas; Ty hafwer hon nödgast sökia med sin med Cautionist action, som sådant utwärckat--

Användning av olika språkliga varieteter beror till exempel på omständigheter (Biber & Conrad 2019:4). Ortografisk variation kan i de ovannämnda exemplen också ha sina rötter i tidens talspråk. Talspråkliga drag är dock också en viktig del av domböckernas register (se avsnitt 4.2.1). Det som ändå är intressant i protokollen är att Westring ibland skriver även namn på flera olika sätt, som Simon Pehrßon/Perßon i exempel 21 (13.12.1702):

(21) Och emedan Hennrich Simons. till sin andrager prasumptioner, emot Simon Pehrßon, af hus förhållande på andra Fahrkåstar med hwilcken han seglat, förehaft Borgaren Anders Hucka, hwilcken warit den gongen Skeppare på Handelsman Hennrich Hoffrens och Rådman Gabriel Brenners sammanfrachtade fahrkåst, då enär Simon Perßon skall hafwa upburit peningar för 1: pund Smör, utan någons weth och willja;

Emmy Hultman som publicerade en utgåva av Ekenäs stads dombok konstaterar att språket i domboken är mycket varierande och innebär även grammatiska fel (se hennes förord i Lönnroth 2005). Variation i stavning som tyder på grammatiska fel syns också i Gamlakarleby domboksprotokollen. Man måste ändå ta hänsyn till att skriftspråket under tidigmodern tid inte var särskilt fastställt. Det tog också tid att utvecklingssteg av skriftspråket hamnade till rådstugurätternas protokoll. Till exempel Pettersson (2017:220) påpekar att stadsskrivarna fick ett mönster till protokollskrivandet endast från äldre domböcker i deras städer.

I fråga om språkliga varieteter är det således särskilt viktigt att ta hänsyn till den sociala dimensionen av språkrepertoaren. Det är inte nödvändigtvis ett medveten val att använda ett visst ord eller ett visst stavningssätt: individerna internaliserar resurser och språkliga drag (till exempel talspråkliga drag) från andra individer och gemenskaper. Skriftspråkets tillstånd under äldre nysvensk tid samt perspektivet av att språkliga resurserna är starkt förknippad med omständigheterna förklarar variationen i Westrings språk (se Pietikäinen 2010:18, Dufva 2020:23).

4.2.4 Språkkunskaper i finska

Enligt Pietikäinen (2010:14) är också olika språk en del av individens språkliga repertoar. Kunskaper i flera språk kan också anses vara en viktig del av språkexpertisen (se Pesonen 2003, Johansson & Mutta 2007). Därför har jag valt att också inkludera Westrings kunskaper i finska som den slutliga delen av analysen.

Det finns inte forskning som i synnerhet skulle fokusera på hur stadsskrivare använder finska i domböcker. Detta är antagligen på grund av att det inte finns särskilt mycket att analysera; till exempel Villstrand och Tarkiainen (2009:180) påpekar att bara viktiga ord och uttryck såsom okvädinsord, ibland skrevs på finska.

Under tidigmodern tid var svenska dock det officiella förvaltningsspråket (Villstrand, Tarkiainen 2009:180).

Eftersom officiella dokument som domboksprotokoll skrevs på svenska finns det knappt om material som kunde ge omfattande information om Westrings kunskaper i finska språket. I 1702 års dombok finns det ändå två separata mål där Westring har skrivit ord eller uttryck på finska, genom vilka det är möjligt i viss mån att granska hans språkkunskaper. Den första av dem beskriver en strid mellan stadsbor, och i domboken skriver Westring ett citat på finska:

(22) Men så snart åter denne Erich med de öfrige Kommit till bakars ifrån Stranden, skall bem:te Erich gått honom under ögonen, och frågat honom hwarföre slog du mig? Langman Swarade, för din Olydna, hwar på drängen sagt på finska, Pärkelä hwåli siuna Pärckelen hunswåtti eijkö meilla ån surembi Esiwalda qwin sina ån;

Senare upprepar Westring detsamma genom att använda en referatmening i beskrivningen:

(23) --hwar på Langman swarat: för din olydna, så skall drängen widare sagt, Pärckele hwole sinna hunswåtti et.

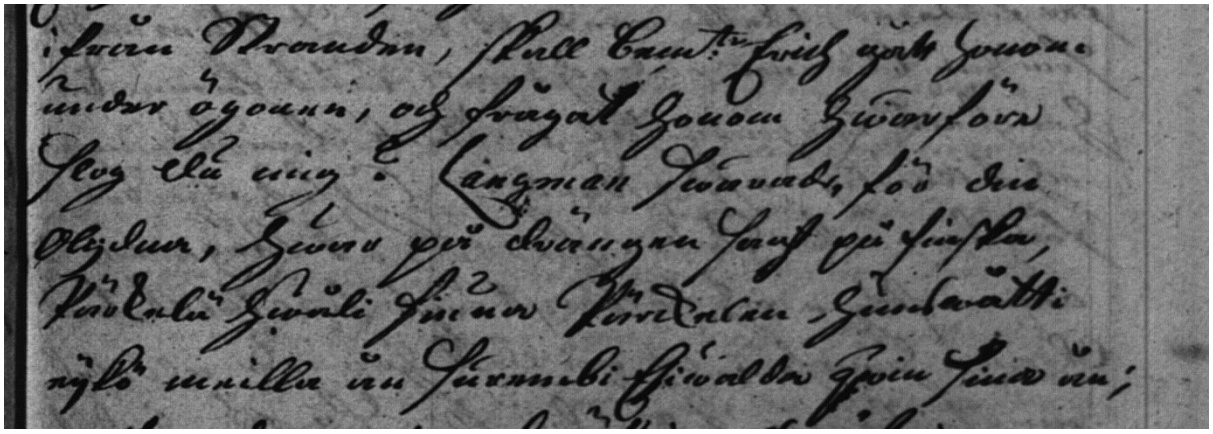

BILD 2 Citat på finska i Gamlakarleby stads dombok 13.10.1702

Att Westring skriver finska ordet *sinä* (du) på tre olika sätt – *siuna, sina* och *sinna*, pekar på att han antagligen inte har haft särskilt breda kunskaper i det finska skriftspråket. Enligt Häkkinen (1994:170, 174) var det ovanligt i finskan att använda bokstaven *å*, som också saknades helt i det ursprungliga finska alfabetet. Ändå använder Westring bokstaven i stället för *o*.

Det andra målet där Westring använder finska har att göra med en anklagelse för blasfemi. I protokollen använder Westring direkta citatmeningar för att anföra vittnesmålen i de följande exemplen (26.11.1702). I det första exemplet (24) översätter Westring det finska ordet:

(24) Jacob Thomaßon blef tillspord hwad ord och blasphemia Isach då hafwer brukat? han swarade så sade Isach, at när Jag fängar andra diur, så tackar Jag Gud, men intet när Jag får en hara, widare hafwer Isach uppå hans föreställande at tacka gud för all wälsignelse äfwen illa Sagt at haran är Fans Fogell, som på finska lijder hidenlindu.

I det andra exemplet använder Westring det finska ordet i meningen:

(25) --då skall Tolfman hafwa sagt tacka Gud, hwar på Isach swarat, när Jag får andra foglar tackar Jag fuller Gud, men intet för haran, ty de gambla säija honom wara hidenlindu, men som han af hans åthäfwa förnummit, hafwer sådant icke warit hans alfward, utan at han welat försökia Tolfman, hwilcken och stract detta utitagit, och alt mehr, och mehr där på yrckat.

Det är intressant att i det första exemplet har Westring inte översatt citatmeningen medan i det andra exemplet har han översatt ordet *hidenlindu* ('hiidenlintu') till *Fans Fogell*. Villstrand och Tarkiainen (2009:180) påpekar att bara "viktiga" ord och uttryck ibland skrevs på finska. Detta kan också förklara varför Westring har bestämt att skriva ordet *hidenlindu* i protokollen – ordet har varit viktigt i hänsyn till en möjlig dom i ärendet, alltså om det egentligen var blasfemi att använda ett sådant ord.

Dessa mål är de enda i samband vilka Westring har använt finska. Mängden av finska i materialet är dock ingen överraskning. Ändå kan variationen i stavelsen av flera ord, även i korta uttryck, visa att Westring antagligen inte har haft mycket kunskaper i det finska skriftspråket. Även om det finskspråkiga materialet i 1702 års protokoll är knappt, pekar det mot att Westring har skrivit på ett mer svenskt sätt, till exempel när han använder bokstaven å i stället för o. Om man ändå skulle vilja dra mer slutsatser av Westrings språkkunskaper i finska borde man granska flera domboksårgångar för att få mer material. Till viss del har finskan ändå varit en del av Westrings språkliga repertoar.

5 DISKUSSION

Syftet med denna magisteravhandling har varit att granska Gamlakarleby stadsskrivare Johan Westrings skrivargärning. Westring arbetade som stadsskrivare från 1697 till cirka 1706. Att redogöra för Westrings skrivargärning har utförts genom att analysera de anförda meningarna som han skrev på basis av de muntliga vittnesmålen i 1702 års domboksprotokoll i Gamlakarleby rådstugurätt.

I analysen användes följande språkvetenskapliga begrepp: *språkexpertis*, *språkliga resurser* samt *språklig repertoar*. Dessa begrepp använder man särskilt i sociolingvistisk forskning. Individs språkliga resurser kan anses att bestå av aspekter som *register*, *stil* och *språkliga varieteter* (se till exempel Blommaert 2010:102). Dessa resurser och individs andra språkkunskaper skapar en språklig repertoar (Pietikäinen 2010:14). Westrings språkliga repertoar granskades i ljuset av hans profession, som var att skriva protokoll över rådstugurättens sammanträden.

Enligt Pesonen (2003) är en språkexpert en sådan person som har djupa kunskaper i ett eller flera språk. Språkexperten arbetar med språk och han eller hon kan på bästa möjliga sätt utföra kommunikativa aktiviteter (Dervin & Johansson 2009:97). Under tidigmodern tid var skrivförmågan inte särskilt hög, och därför kan man säga att Westrings språkkunskaper i den tiden var till viss mån unika. I denna avhandling granskade jag Westrings språkexpertis till exempel genom att särskilja de språkliga resurserna som syns i domboksprotokollen. Särskilt hans register i denna kontext är starkt förbunden till typiska språkliga drag som finns i domböckerna. Det som kännetecknar domböckernas register som också syns i protokoll skrivna av Westring är en balans mellan ett juridiskt språk samt talspråkliga drag, som i synnerhet framträder i anföring av muntliga vittnesmål. I 1702 års protokoll syns också några strukturella drag som baserade sig i utvecklingen av domböckerna som började på 1600-talet. Dessa drag är till exempel att beskrivning av brottmål är mycket detaljerade och fråga-svar-strukturen blir en viktig del av beskrivning av vittnesförhör.

Det som kännetecknar Westrings stil i anföring av vittnesmålen är mångsidig användning av citatmeningar samt direkta anföringar. Westring till exempel anför även långa diskussioner genom att använda citatmeningar. Ett annat språkligt drag som framträder i protokollen är att Westrings meningar kan vara mycket långa och komplexa. Meningarna kan till exempel innehålla flera direkta och indirekta anföringar. Även om detta kan ses som ett drag som kännetecknar Westrings stil har det antagligen också att göra med ett krav att beskriva (brott)målen så noggrant som möjligt för hovrätten (se Einonen & Impola 2021:148). De ovannämnda språkliga drag är särskilt viktiga när man tar hänsyn till stadsskrivarens kompetenskrav och därmed Westrings språkexpertis.

Språkliga varieteter ses också som en aspekt av individs språkliga resurser och den språkliga repertoaren. I domboksprotokollen är ortografisk variation särskilt närvarande. Enligt Pietikäinen (2010:8) beror språkliga resurserna ofta på kontexten. Därför kan man anta att variationen i Westrings sätt att skriva (till exempel stavning av olika ord) kan ha att göra med de varierande omständigheterna i rådstugurätten. Till och med talspråkliga drag kan påverka den skriftliga produktionen och skapa variation. Detta är ingen överraskning när man tar hänsyn till att en viktig del av Westrings arbete var att anföra muntliga vittnesmål i skrift. En annan viktig aspekt är att det svenska skriftspråket inte var särskilt fastställt. Därför är även grammatiska fel och olika stavningsstilar allmänna i domböcker.

Enligt Pietikäinen (2010:14) innebär den språkliga repertoaren förutom språkliga resurserna också alla språk som man har kunskaper i. Eftersom flerspråkigheten också kan anses vara en viktig del av språkexpertisen granskade jag i denna avhandling också Westrings kunskaper i finska språket (se till exempel Pesonen 2003, Johansson & Mutta 2007). Finskan är inte alls allmänt i protokollen men ett par citatmeningar som innebär hög grad av ortografisk variation visar att Westring har inte nödvändigtvis haft djup kännedom i det finska skriftspråket. Eftersom finska framträder i materialet så sällan kan man även anta att breda språkkunskaper i finska inte var nödvändiga i Gamlakarleby, som mestadels var svenskspråkig (se Villstrand & Tarkiainen 2009:120). Eftersom mängden av finska är så liten i materialet (också i domböckerna i allmänhet) är det ändå svårt att dra slutsatser om Westrings språkkunskaper, till exempel om han själv har förstått eller talat finska.

Syftet med avhandlingen var således att skapa en holistisk bild om Westrings skrivargärning. En central fråga var om man även kan analysera språket av någon som har levt flera hundra år sedan genom att använda dagens språkvetenskapliga begrepp. Jag anser ändå att detta är möjligt även om dessa aspekter av Westrings språk redogörs för ”bara” i ljuset av hans profession. Om man ändå skulle vilja ha djupare förståelse av en stadsskrivares språkliga repertoar skulle det vara givande att granska hans texter i flera domboksårgångar. Ytterligare en jämförelse mellan flera

stadsskrivare skulle möjliggöra det att bättre särskilja de språkliga dragen som är karakteristiska just för en viss skrivare.

LITTERATUR

Andersson, L.M. & Amurén, L. 2003. *Sveriges historia i årtal*. Lund: Historiska Media.

Biber, D. & Conrad, S. 2019. *Register, genre, and style.* 2 uppl. Cambridge: Cambridge University Press.

Blommaert, J. 2010. *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

Busch, B. 2017. Expanding the Notion of the Linguistic Repertoire: On the Concept of Spracherleben – The Lived Experience of Language. I: *Applied Linguistics* 38:3, 340–358.

Culler, J. 2010. The Closeness of Close Reading. I: *ADE Bulletin* 149, 20–25.

Dervin, F. & Johansson, M. 2009. Multimodal co-operation and academic identification in French as an Academic Language. I: Newby, D. & Penz, H. (red.). *Languages for social cohesion: Language education in a multilingual and multicultural Europe.* Strasbourg: Council of Europe, 97–102.

Digitalarkivet. 2022a. *Raastuvanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat (1622–1820)*. https://astia.narc.fi/uusiastia/kortti_aineisto.html?id=2317506285 (Hämtad: 20.5.2022.)

Digitalarkivet. 2022b. (Hämtad: 13.3.2021) https://astia.narc.fi/uusiastia/viewer/?fileId=5938217772&aineistoId=2319485652

Digitalarkivet. 2022c. (Hämtad: 1.3.2021) https://astia.narc.fi/uusiastia/viewer/?fileId=5938117765&aineistoId=2319477362

Dufva, H. 2020. Mitä ihmiset osaavat, kun he osaavat kieltä? Henkilökohtainen repertoaari ja sen multimodaalisuus. I: Grasz, S. m.fl. (red.). *Menetelmällisiä käänteitä soveltavassa kielentutkimuksessa – Methodological Turns in Applied Language Studies. AFinLAn vuosikirja 2020.* Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys, 17–32.

Einonen, P. & Impola, P. 2021. Tuomiokirjat. I: Impola, P. m.fl. (red.). *Vanhojen käsialojen lukuopas*. Helsingfors: Gaudeamus, 147–154.

Falk, E. 2011. *Verbala förolämpningar i 1630-talets Uppsala. En historisk talaktsanalys*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 85. Uppsala: Uppsala universitet.

Fjord Jensen, J. 1979. *Kirjallisuudentutkimus: Aristoteleesta uuskritiikkiin*. 3:e uppl. Jyväskylä: Gummerus.

Grund, P., Kytö, M. & Rissanen, M. 2004. Editing the Salem Witchcraft Records: An Exploration of a Linguistic Treasury. I: *American Speech* 79, 146–167.

Gurd, S. 2010. Introduction. I: Gurd, S. (red.). *Philology and Its Histories*. Columbus: The Ohio State University Press, 1–19.

Halila, A. 1942. *Suomen kaupunkien kunnallishallinto 1600-luvulla 1*. Helsingfors: Finska Historiska Samfundet.

Holmbäck, Å. & Wessén, E. 1966. *Magnus Erikssons Stadslag. I nusvensk tolkning*. Stockholm: Institutet för rättshistorisk forskning.

Holmlund, J. 2018. *Her kommer fogten av køtholman: Personreferens och informationsstruktur i Arboga stads tänkebok 1452–1552*. Magisteruppsats vid Uppsala universitet.

Hultman, T. G. 2003. *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Svenska Akademien.

Häkkinen, K. 1994. *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Porvoo / Helsinki / Juva: WSOY.

Impola, P., Karonen, P. & Lönnroth, H. 2020. Språkbruk i svenska städer under tidigmodern tid: ny metod för att analysera ordförrådet i domböcker från 1600-talet. I: *Historisk tidskrift för Finland* 105 (3), 267–291.

Johansson, M. & Mutta, M. 2007. *Écriture académique: collaboration multimodale et "co-constructions identitaires" en FLA*.

Jucker, A. H. 2008. Historical pragmatics. I: *Language and Linguistics Compass* 2/5, 894–906.

Jutikkala, E. & Hietala, M. 1990. *Finland: Kokkola – Gamlakarleby*. Helsingfors / Odense: Finnish Historical Society / Odense University Press.

Jyväskylä universitet. 13.2.2020. Kielen asiantuntijat, menneisyyden tallentajat: Kaupunginkirjureiden ammattikunta, toimijuus ja kielenkäyttö Ruotsin valtakunnassa varhaismodernina aikana 1614–1714 (Kaski). https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/hela/tutkimus/keskittymat/kaski

Kaarlenkaski, T. 2010. Kilpakirjoitusten fiktionaalisten piirteiden tulkintaa. I: Pöysä, J., Järviluoma H. & Vakimo, S. (red.). *Vaeltavat metodit*. Joensuu / Helsingfors: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 361–381.

Klages, M. 2006. *Literary Theory: A Guide for the Perplexed*. London: Bloomsbury Publishing.

Kokko, J. 2011. *Linguistic resources in transition: a case study of Finnish people in Belgium.* Avhandling pro gradu vid Jyväskylä universitet.

Kolu, J. 2017. *"Me ollaan mukana tässä experimentissä." Lingvistiska resurser och språkpraktiker i tvåspråkiga ungdomssamtal i Haparanda, Stockholm och Helsingfors.* Jyväskylä: Jyväskylä universitet.

Kotivuori, Y. 2005a. *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Johan Westring*. https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=U515 (Hämtad: 10.9.2021.)

Kotivuori, Y. 2005b. *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gabriel Brenner*. https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=3491 (Hämtad: 9.3.2022.)

Lönnroth, H. 2005. *Ekenäs stads dombok 1623–1675*. Tammerfors: Tampere University Press.

Lönnroth, H. 2007a. *Ekenäs stads dombok 1678–1695. 1: Rättsfilologisk studie av en 1600-talshandskrift*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten.

Lönnroth, H. 2007b. "Karlar, inttet will iagh sittia och äta eller dricka medh denna mannen." Citatmeningar i en finländsk dombok i sent 1600-tal. I: *Arkiv för nordisk filologi* 122, 181–247.

Mickwitz, A. m.fl. 1951a. *Gamlakarleby stadshistoria, Del I*. Gamlakarleby: Gamlakarleby stads förlag.

Mickwitz, A. m.fl. 1951b. *Gamlakarleby stadshistoria, Del II*. Gamlakarleby: Gamlakarleby stads förlag.

Nuopponen, A. 2003. Käsiteanalyysi asiantuntijan työvälineenä. I: Koskela, M. & Pilke, N. (red.). *Kieli ja asiantuntijuus: AFinLAn vuosikirja 2003*. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 13–24.

Nylund, H. 2010. *Utdrag ur dombok för Övre Satakunta 1623. Diplomatarisk utgåva med inledning, kommentar och register*. Avhandling pro gradu vid Tammerfors universitet.

Ochs, E. 1996. Linguistic resources for socializing humanity. I: Gumperz, J. J. & Levinson S. C. (red.). *Rethinking linguistic relativity*. Cambridge: Cambridge University Press, 407–438.

Ojala, J. 1997. Approaching Europe: The merchant networks between Finland and Europe during the eighteenth and nineteenth centuries. I: *European Review of Economic History*, 323–352.

Orrman, E. 2019. Historiska källor till studiet av det svenska språket i Finland från medeltid till 1600-tal. I: Tandefelt, M. (red.). *Finländsk svenska från medeltid till 1860*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 69–96.

Pennycook, A. 2016. Mobile times, mobile terms: The trans-super-poly-metro movement. I: Coupland, N. (red.). *Sociolinguistics: Theoretical Debates*. Cambridge: Cambridge University Press, 201–216.

Pesonen, A. 2003. Mielikuvia ja kokemuksia kieliasiantuntijuudesta. I: Koskela, M. & Pilke, N. (red.). *Kieli ja asiantuntijuus: AFinLAn Vuosikirja 2003*. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 25–36.

Pettersson, T. 2017. *Stockholms stads tänkeböcker. Funktionell texthistoria 1476–1626*. Stockholm: Stockholms universitet.

Pietikäinen, S. 2010. Mitä kaikkea monikielisyys tarkoittaa? Kokemuksia pohjoisen kielellisestä monimuotoisuudesta. I: Stolt, S. m.fl. (red.). *Suomalainen monikielisyys ja sen haasteet.* Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistyksen julkaisuja 42, 8–20.

Pöysä, J. 2010. Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. I: Pöysä, J., Järviluoma, H. & Vakimo, S. (red.). *Vaeltavat metodit*. Joensuu/ Helsingfors: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 361–381.

Rampton, B. 1990. Displacing the 'native speaker': expertise, affiliation and inheritance. I: *ELT Journal* 44/2, 97–101.

Schur, D. 1998. *An introduction to close reading*. Harvard: Harvard University Press.

Svenska Akademien. 2022. *Svenska Akademiens ordbok*. https://www.saob.se/

Teleman, U., Hellberg, S., Andersson, E. & Christensen, L. 1999. *Svenska Akademiens grammatik 4, Satser och meningar*. Stockholm: Svenska Akademien.

Thylin-Klaus, J. 2019. Stadsskrivare på 1600-talet. I: Tandefelt, Marika (red.). *Finländsk svenska från medeltid till 1860*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 127–145.

Turner, J. 2014. Prologue. I: Turner, J. (red.). *Philology. The forgotten origins of modern humanities.* Princeton / Oxford: Princeton University Press.

Tynjälä, P. 2010. Asiantuntijuuden kehittämisen pedagogiikkaa. I: Collin, K. m.fl. (red.). *Luovuus, oppiminen ja asiantuntijuus: Koulutuksen ja työelämän näkökulmia.* Helsingfors: WSOYpro, 79–95.

Van Herk, G. 2012. *What Is Sociolinguistics?* Chichester / Malden: Wiley-Blackwell.

Villstrand, N.E. & Tarkiainen, K. 2009. *Finlands svenska historia 2: Riksdelen: Stormakt och riksspränging 1500-1812*. Helsingfors / Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland / Atlantis.

Åkerblom, K. V. 1927. Stadsskrivare i Vasa på 1600-talet. I: *Genealogiska samfundets i Finland årsskrift* 10, 392–4.